

Ylva Norén Bretzer

Socialt kapital i tre akter

- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster, 541 s.
I svensk översättning på SNS Förlag, Stockholm, oktober 2001.
- Pharr, Susan J. and Putnam, Robert D. (eds.) (2000). *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*, New Jersey: Princeton University Press, 360 s.
- Warren, Mark E. (ed.) (1999). *Democracy & Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 370 s.

Hur skapas en stabil, hållbar demokrati? Det är en av politologins kärnfrågor. En numera klassisk studie på området är Almond och Verbas *The Civic Culture* (1963). Och ännu mer klassisk är förstas de Toquevilles betraktelse av föreningslivets funktion i 1830-talets USA (Toqueville, 1981). För dessa forskare var en viktig slutsats att föreningslivet spelade en avgörande roll för uppfostrandet av den demokratiska medborgaren och tillskapandet av det demokratiska samhället. Den här forskningstraditionen kallas nuförtiden "forskning om socialt kapital" och den frodas kanske särskilt inom utvecklingsforskning och bland de konsulter som vill hjälpa till att bygga upp nya stater där gamla diktaturer har fallit, se till exempel Världsbankens hemsida <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/>

Analyserna av *den Civila Kulturen* fortsätter med outtröttad kraft. Inte minst i Västeuropa och Nordamerika där demokratins undergång har spåtts vid ett flertal tillfällen. Mest känd är kanske Trilateral kommissionens rapport som hette *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies* (Crozier, Huntington och Watanuki, 1975). Lipset och Schneider presenterade senare en lång rad siffror över minskad tilltro till det amerikanska näringslivet och de politiska institutionerna, och Francis Fukuyama drog för några år sedan igång en debatt huruvida historien var slut och det demokratiska projektet färdigtänkt (Lipset och Schneider, 1983; Fukuyama, 1992). Ett forskarlag under arbetsnamnet *BiG-projektet (Beliefs in Government)* tillsattes under slutet av 1980-talet för att undersöka medborgarnas relation till staterna i Västeuropa; och slutsatsen var att demokratin i dessa länder inte stod i någon omedelbar fara (Kaase och Newton, 1995).

Så trädde dem amerikanske Harvardprofessorn Robert D. Putnam in på forskningsscenen med boken *Making Democracy Work* (Putnam, 1993). "Just-in-time" ropade många, äntligen hade någon i "modern tid" undersökt demokratins villkor. Professor Putnam undersökte vad som gjorde att regionsparlament fungerade i norra Italien men inte i södra. Svaret blev – återigen – föreningarna! Genom ett aktivt föreningsliv tillskapas en civil kultur där demokratin kommer att blomstra, medborgarna har förtroende för varandra och för sina politiker och de politiska institutionerna kommer då att fungera. Ett nyckelbegrepp i studien, liksom i senare arbeten, är *socialt kapital*. Med socialt kapital avser Putnam "förtroende, normer och nätverk som kan öka den kollektiva handlingskraften i ett samhälle"

Ylva Norén Bretzer

Socialt kapital i tre akter

- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster, 541 s.
I svensk översättning på SNS Förlag, Stockholm, oktober 2001.
- Pharr, Susan J. and Putnam, Robert D. (eds.) (2000). *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*, New Jersey: Princeton University Press, 360 s.
- Warren, Mark E. (ed.) (1999). *Democracy & Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 370 s.

Hur skapas en stabil, hållbar demokrati? Det är en av politologins kärnfrågor. En numera klassisk studie på området är Almond och Verbas *The Civic Culture* (1963). Och ännu mer klassisk är förstas de Toquevilles betraktelse av föreningslivets funktion i 1830-talets USA (Toqueville, 1981). För dessa forskare var en viktig slutsats att föreningslivet spelade en avgörande roll för uppfostrandet av den demokratiska medborgaren och tillskapandet av det demokratiska samhället. Den här forskningstraditionen kallas nuförtiden "forskning om socialt kapital" och den frodas kanske särskilt inom utvecklingsforskning och bland de konsulter som vill hjälpa till att bygga upp nya stater där gamla diktaturer har fallit, se till exempel Världsbankens hemsida <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/>

Analyserna av *den Civila Kulturen* fortsätter med outröttad kraft. Inte minst i Västeuropa och Nordamerika där demokratins undergång har spåtts vid ett flertal tillfällen. Mest känd är kanske Trilateral kommissionens rapport som hette *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies* (Crozier, Huntington och Watanuki, 1975). Lipset och Schneider presenterade senare en lång rad siffror över minskad tilltro till det amerikanska näringslivet och de politiska institutionerna, och Francis Fukuyama drog för några år sedan igång en debatt huruvida historien var slut och det demokratiska projektet färdigtänkt (Lipset och Schneider, 1983; Fukuyama, 1992). Ett forskarlag under arbetsnamnet *BiG-projektet (Beliefs in Government)* tillsattes under slutet av 1980-talet för att undersöka medborgarnas relation till staterna i Västeuropa; och slutsatsen var att demokrati i dessa länder inte stod i någon omedelbar fara (Kaase och Newton, 1995).

Så trädde den amerikanske Harvardprofessorn Robert D. Putnam in på forskningssenen med boken *Making Democracy Work* (Putnam, 1993). "Just-in-time" ropade många, äntligen hade någon i "modern tid" undersökt demokratins villkor. Professor Putnam undersökte vad som gjorde att regionsparlament fungerade i norra Italien men inte i södra. Svaret blev – återigen – föreningarna! Genom ett aktivt föreningsliv tillskapas en civil kultur där demokratin kommer att blomstra, medborgarna har förtroende för varandra och för sina politiker och de politiska institutionerna kommer då att fungera. Ett nyckelbegrepp i studien, liksom i senare arbeten, är *socialt kapital*. Med socialt kapital avser Putnam "förtroende, normer och nätverk som kan öka den kollektiva handlingskraften i ett samhälle"

(Putnam, 1993: 167ff.). Detta sociala kapital mäts ofta genom hur aktiva medborgarna är i föreningslivet, hur delaktiga de är i lokala skolstyrelser, lokalpolitik, aktionsgrupper eller liknande.

Något år senare kom samma undersökning att tillämpas på den amerikanska situationen; den nation som räknar sig som ett demokratiskt föregångsland men där inte ens hälften av befolkningen röstar i nationella val, eller där förtroendet för politiker och Kongressen ständigt minskar. Putnam publicerade artikeln "Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America" (1995), vilket bland annat medförde att han blev kallad som rådgivare till den dåvarande presidenten, Bill Clinton.

I "Tuning In, Tuning Out" pekas flera orsaker ut till varför det sociala kapitalet och föreningsaktiviteten har minskat i USA: nya familjemönster, nya arbetslivs- och medieanvändningsvanor, och så den viktigaste förklaringen: *the long civic generation*. Av någon oförklarad anledning, visar statistiken att de som föddes under tidigt 30-tal hade långt större civilt kapital än oss som föddes därefter. Påståendet är förstas provokativt, men nu har argumenten fördjupats i och med boken *Bowling Alone* (Putnam, 2000).

Bowling Alone

En författare som Putnam har stora förväntningar att leva upp till med den nya boken *Bowling Alone*, men även kritik att besvara. Ett omfattande datamaterial presenteras över det minskade politiska deltagande i USA; tidsbudgetstudier visar att allt mindre tid läggs ner på frivilligt arbete och föreningsaktivitet, amerikanerna umgås allt mindre med sina grannar, allt mer sällan bjuder de över vänner på middag och de bowlar allt mer sällan tillsammans med andra. Tesen är att medborgarna *gör allt mindre tillsammans*, man bowlar till exempel hellre ensam än tillsammans med lagkamrater. Politik har blivit en slags gladiatorspel för att roa massorna i tv-sofforna, istället för att baseras på gräsrotsdeltagande. Exemplet med bowlarna illustrerar väl Putnams dokumentation av den amerikanska tidssandan vid 2000-talets början. Amerikanerna ägnar sig inte längre åt politik. Amerikanerna utövar inte idrott. I allt större grad övergår det faktiska deltagandet i politiken, såväl som inom idrotten, till att *titta på* (pp. 113f.).

Även om antalet NGO:s nästan tredubblades mellan åren 1968-1997, så organiserar dessa föreningar endast en tiondel av befolkningen i jämförelse med år 1962 (pp. 49f., enligt statistik från *Encyclopedia of Associations*). Antalet fackföreningar ökade visserligen mellan åren 1980 till 1997 med fyra pct., men antalet anställda som var fackligt anslutna minskade med 35 pct. Fler organisationer innebär således inte nödvändigtvis fler medlemmar. Däremot noterar Putnam att flertalet organisationer har etablerat sig på strategiska adresser på gångavstånd ifrån Capitol Hill i Washington, D.C.

Det amerikanska folket umgås allt mindre med grannar och vänner, och *schmoozing* (informellt socialiserande genom att gå på fester och middagar, träffa vänner, gå på puben, att ha informella samtal) minskade från 65 pct. till 39 pct. mellan åren 1965 och 1995 (p. 107). De enda som ökar sitt ideella engagemang är pensionärerna, den grupp som lever allt längre och är allt friskare. För

30-59-åringar har det ideella engagemanget sjunkit. Putnam prövar ett antal olika förklaringar till den minskande sociala aktiviteten och finner följande:

- Förändringar i familjeförhållandena, att till exempel kvinnor har övergått från hemarbete till den anställda arbetskraften, att skilsmässorna har ökat, tryggheten i familjen i viss mån har minskat, att mängden fritid har minskat medan stressen delvis har ökat, allt detta bidrar sammantaget till att förklara omkring en tiondel av det minskade samhällsengagemanget, eller det minskade sociala kapitalet (kap. 11).
- Andelen som bor i förortsområden har mer än fördubblats sedan 1950, medan boende på landsbygd, i mindre samhällen och i storstädernas centrum har minskat. Vid 1990-talets slut pendlar 80-90 pct. av amerikanerna ensam till arbetet, i jämförelse med 64 så sent som 1980. Putnam skriver att "*each additional ten minutes of daily commuting time cuts involvement in community affairs by 10 percent – fewer public meetings attended, fewer committees chaired, fewer petitions signed, fewer church services attended, less volunteering, and so on*" (Putnams kursivering). Även detta förändrade spatiala levnadsmönster uppskattas till att ha orsakat omkring en tiondel av det förlorade sociala kapitalet (kap. 12).
- TV och annan elektronisk underhållning uppskattas förklara ungefär en fjärdedel av det minskade sociala kontakterna och relationerna. Högkonsumenter av tv är de som minst sannolikt engagerar sig i frivilligt arbete. Även om tv-tittandets innehåll har betydelse så till vida att den som tittar mycket på nyheter mer sannolikt också är socialt engagerad och delaktig, så är det de som tittar mycket på tv utan att ha något särskilt program i åtanke (de som mer söker den underhållning som för tillfället erbjuds) som varken går på föreningsmöten, deltar i lokala initiativ eller håller kontakt med släktingar eller bekanta (kap. 13). Putnam skriver att "*TV watching has such a powerful impact on civic engagement that one hour less daily viewing is the civic-vitamin equivalent of five or six more years of education*" (p. 238).
- Den kanske viktigaste hypotesen i Putnams argument är den så kallade *Generationshypotesen* som menar att det är den "långa civila generationen" som föddes mellan 1910-1940, som har stått för det mesta sociala engagemanget i USA. Därefter kom "babyboom-generationen" (född 1946-1964) och Generation X (född mellan 1965 och 1980). Babyboom-generationen växte upp i välstånd och blev politiska cyniker genom Vietnamkriget, Watergateskandalen och mordet på John F. Kennedy och Martin Luther King. Under sina liv har denna generation utmanat tidigare auktoritära värden, religion och patriotism. Den efterföljande Generation X är ännu mer individcentrerad och har en mycket personlig syn på vad som är politik. I hög grad uttrycker Generation X privata värden över de kollektiva, där pengar och självförverkligande är viktigare än för tidigare generationer. Putnam uppskattar att dessa skillnader mellan generation kan förklara upp till hälften av det minskade sociala kapitalet (kap. 14 och 15).

Eftersom TV och Generationshypotesen delvis överlappar varandra, summerar dessa förklaringar till ungefär 80 procent av variansen i minskat socialt kapital i USA. Det är förtjänstfullt att så tydligt illustrera sin argumentation, och Putnam är frikostig med både grafer och förklaringar till vilka data som legat till grund för hans analyser, vilket inte är helt vanligt i denna bransch. Precis som tidigare i fallet Italien, målas här upp vilka stater som är mest och minst civila, och boken avslutas som ett politiskt *manifest*. Här utmanar Putnam sina läsare att ta initiativ för att de kommande generationerna år 2010 skall kunna leva upp till samma sociala aktivitet som farfars far och mormors mor hade. Den stora frågan som alla väntar på, är dock *hur*?

Putnams bok är viktig i många avseenden. Ett minus är att det i huvudsak är samvariation som presenteras, och de kausala förhållandena kräver ytterligare prövning. Vad är det för skillnad på den *långa civila generationen* och oss andra? Är det verkligen högt tv-tittande som ger ett lägre socialt kapital och inte tvärt om?

En kritisk notering är att Putnam ibland lutar åt att glorifiera att *det var bättre förr*, argumentationen påminner också om *en Gesellschaft & Gemeinschaft*-diskussion, som vi har hört så många gånger förut. De "gamla" sätten att organisera sig inom föreningar och organisationer tycks "bättre" än de nya sätten att mötas via Internet eller inom nätverk. Det är klart att Putnam finner att den *civila generationen* var de som engagerade sig mest inom föreningslivet, senare generationer har fått nya arenor, vilka givetvis behöver utvärderas i förhållande till den *Civila Kulturen* och det politiska deltagandet. Men det finns också tecken på ljusning, till exempel att det under de senaste tio åren har skett en *ökning* i frivilligt engagemang bland ungdomar – kanske har det låga engagemanget trots allt nått ett lågvattenmärke? (p. 265). Aktiviteten vid demonstrationerna i Seattle, Prag, Nice, Göteborg och Genua tyder på att den unga generationen i högsta grad är politiskt aktiv och engagerad. Det politiska engagemangets pendel kanske har vänt? Måhända kan dessa demonstrationer och aktiviteter bidra till ett ökat socialt kapital hos 2010 års generation? Och nog finns det många forskningsfrågor som återstår efter *Bowling Alone*, jag tänker då särskilt på dessa områden:

- Putnam diskuterar att många tertiära organisationer gör att medborgarna slipper träffas eller umgås, och de normbildande funktionerna sätts då ur spel. Med tertiära organisationer menas sådana organisationer som baseras på en större mängd betalande medlemmar som köper sig vissa slags förmåner men som inte genererar någon mötesaktivitet eller ansvarstagande från den enskilde medlemmen. Svenska exempel på sådana organisationer är till exempel Konsum, Motormännens Riksförbund, Greenpeace och Svenska Turistföreningen. Likadant är så kallade mailinglistor på Internet exempel på tertiära organisationer. Forskningen är oklar över om, eller hur, och på vilket sätt dessa organisationer bidrar till ökat samhällsengagemang (jf. Selle och Strömsnaes, 1997).
- En avgörande fråga är graden av generalitet. Kan samma vetenskapliga belägg återfinnas i Skandinavien som i USA? Finns det anledning att tro at

det Skandinaviska samhället är så annorlunda att våra samhällsnätverk och våra organisationsliv inte är hotade på samma sätt? I vilken omfattning omvandlas vårt föreningsliv till lobbyorganisationer och vilka grupper bär folkrörelseengagemanget vidare in i framtiden? Här behöver vi lyfta på locket till föreningsstatistiken och göra noggranna undersökningar av vilka förändringar som sker och varför.

- Vilken betydelse har olika slags bebyggelsemiljöer för främjandet av socialt kapital? Finns det avgörande skillnader i höghusområden i jämförelse med villaområden? I förortsområden i jämförelse med innerstaden eller glesbygden? Hur bygger vi städer där pendlingssträckorna kan minimeras? Går det att bygga billiga bostäder som ändå främjar tillkomsten av socialt kapital?

Putnam gör också det många samhällsforskare sällan har tid med – sätter samman en lång rad forskningsresultat för att teckna en så detaljerad bild som möjligt av ett samtida (amerikanskt?) problem. Och boken är av intresse inte bara för den som intresserar sig för valdeltagande eller föreningsaktiviteternas omfattning; även samhällsplanerare, urbanister, utvecklingsforskare, ekonomer och teknikhistoriker har nytta av att läsa denna bok. Liksom en vidare krets journalister, aktivister och övriga samhällsintresserade. De läsare som finner dessa frågor av vidare intresse kan läsa vidare på hemsidan www.bowlingalone.com.

Disaffected Democracies

Susan J. Pharr och hennes medarbetare tar sin utgångspunkt i det faktum att det är 25 år sedan den Trilaterala kommissionen avlämnade sin rapport *The Crisis of Democracy* (Crozier, Huntington och Watanuki, 1975). Nu, är det dags att utvärdera hur det egentligen har gått för demokratin i de Trilaterala länderna. I *Disaffected Democracies* redovisas den samlade utgångspunkten att förtroendet för offentliga institutioner har sjunkit i 16 västländer¹ mellan åren 1981-1990, med undantag för Island där det har ökat något (Newton och Norris, 2000: 57).

Vad som har varit ett återkommande problem i rapporteringen kring dessa förtroendeproblem har varit frånvaro av att hitta förklaringar. I Nye, Zelikow och Kings editerade samling *Why People Don't Trust Government* från 1997 diskuterades till exempel enbart tänkbara hypoteser till det politiska misstroendet. Vad som därför utgör styrkan i *Disaffected Democracies* är att medförfattarna på olika sätt prövar vilka förklaringar som håller streck, och vilka förklaringar som inte finner empiriskt stöd.

Newton och Norris finner till exempel betydligt större effekter av förtroende för andra människor när variabeln analyseras på aggregerad ländernivå, än när den analyseras på individnivå gentemot institutionellt förtroende (Newton och Norris, 2000: pp. 64ff.). Sådana resultat skulle leda vägen till forskning på området med flernivåanalys, där hänsyn tas till varianserna på individnivå respektive på aggregatnivå. Nya statistiska framsteg genom till exempel MLwiN och liknande program möjliggör sådana analyser, se vidare <http://multilevel.ioe.ac.uk/index.html>.

Slutsatsen från Newtons och Norris kapitel är att institutionella förklaringar är viktigare för att förstå medborgarnas förtroende för politiska institutioner, än vad individförklaringar är. Denna slutsats ger stöd för den debatt som har pågått i några år mellan Margaret Levi och Robert D. Putnam, där Levi hävdar att det inte är fastställt om det är det sociala kapitalet som ger fungerande institutioner eller tvärt om. Om medborgarna har institutioner som de kan lita på och som ger trygghet, kan utrymme skapas för att utveckla föreningsaktiviteter, nätverk och förtroendefulla relationer (se Levi 1996, 1998; Tyler och DeGoey 1995, 1996; Tyler 1998). En konsekvens av detta resultat kan till exempel vara att det är viktigare för politiker och beslutsfattare att satsa pengar på en fungerande rättsstat, än att öka medborgarnas deltagande i föreningslivet, åtminstone om man vill uppnå en ökad tilltro till de politiska institutionerna.

Japan är ett viktigt fall som Susan J. Pharr analyserar närmare (Pharr, 2000). Fallet är intressant, eftersom ekonomiska förhållanden ofta ses som en bidragande faktor vid analyser av politiskt förtroende. Under tiden från 1960-1991 har antalet intressegrupper tredubblats, och akademiska intressegrupper har under samma tid ökat med 597 pct., politiska intressegrupper med 490 pct. och affärsrelaterade intressegrupper ökade med 294 pct. (p. 184). Pharr understryker att under hela den tid som det sociala förtroendet starkt har ökat i Japan, liksom det ekonomiska välståndet också har ökat, under samma period har det politiska förtroendet legat på en konstant låg nivå. Pharr menar att misskötsel av politiska uppdrag är den allra största förklaringen till politisk misstro i Japan, och hon presenterar en mycket god passning mellan *antal artiklar om korruption* i Japanska tidningar och *politisk misstro* under åren 1976-1996 (pp. 197f.).

Pharr avvisar med hjälp av "fallet Japan" att ekonomiska förklaringar eller att socialt kapital-förklaringen skulle ha någon större betydelse, istället visar hon att mediernas rapportering av politisk misskötsel och därmed också politikernas uppförandekodex vid utförandet av sitt uppdrag spelar en betydligt mer avgörande roll för medborgarnas bedömning av sina politiker. Pharrs bidrag är av ett relativt ovanligt slag, och fler undersökningar av denna typ skulle behöva göras i fler länder.

Pippa Norris problematiserar mediaförklaringen till varför medborgarna hyser ett minskande politiskt förtroende (Norris, 2000). Norris menar att förtroendekrisen för de politiska institutionerna inte bara kan skyllas på att folk tittat på tv, och hur mycket, utan det spelar också en roll vad medborgarna tittar på. När Norris tar hänsyn till mediainnehållet, visar det sig för USA och Storbritannien att de medborgare som i hög grad tar del av nyheter i tv och i tidningar också har högt politiskt intresse, politisk kompetens och politisk kunskap. Norris menar att det är viktigare att intresset riktas direkt mot hur den representativa demokratin fungerar och inte mot de politiska budbärarna (journalisterna).

Disaffected Democracies samlar en bred samling namnkunniga forskare inom området politiskt förtroende, och bokens stora förtjänster är att den dels prövar ett flertal av de olika förklaringar som funnits i debatten om socialt kapital och politiskt förtroende, och dels att den vågar avskrika hypoteser. Vad som särskilt lyfter boken är följande resultat:

- Ekonomiska förklaringar till politisk misstro kan avskrivas.
- Socialt kapital (=förtroende för andra människor + aktivitet i föreningslivet) har en signifikant effekt på individers förtroende för politiska/offentliga institutioner, men effekten är relativt liten.
- När analysen istället görs aggregerat på ländernivå, erhålls tydliga samband mellan förtroende för andra människor och förtroende för polis, förvaltning eller parlament. Detta stärker argumentet att det är på institutionell nivå och inte på individnivå som kommande forskning bör koncentreras.
- Vad gäller Japan (och Italien) visas tydliga resultat att politikernas tjänsteutövningsskild kodex vad gäller skandaler och korrupktion är avgörande för medborgarnas bedömning av dessa politiker, och detta stärker misstanken att det är på elitnivå i samhället som förklaringarna till det låga politiska misstroendet finns, inte bland befolkningens personliga egenskaper eller aktiviteter (Norris, 2000; della Porta, 2000).
- Medierna har en uppenbar roll i sammanhanget, och Norris har en sannolik poäng i att medierna både hjälper och stjälper det politiska förtroendet (Norris, 2000). Det politiska förtroendet stärks då medierna har en mobiliserande och rapportrande funktion, det politiska förtroendet försvagas när medierna rapporterar om skandaler. Detta är också mediernas medborgarliga uppgift, och kanske kan denna rapportering leda till att politikernas kodex stärks. Givetvis kan även hård mediabevakning leda till en så hög press på våra politiska ledare, att få är beredda att åta sig detta uppdrag. Det är av dessa olika anledningar också önskvärt att medias roll inkluderas i den kommande forskningen på området.

I flera avseenden kan man säga att *Disaffected Democracies* är en god bit på väg att fylla i åtminstone några av svaren på frågan *-hur?* som kvarstod efter uppropet och krisförklaringen i *Bowling Alone*. Atminstone ger denna bok en god färdriktning om var vi forskare bör rikta in vårt intresse.

Democracy & Trust

Mark E. Warren är ännu en relativt okänd forskare i social-kapital-sammanhang, men kanske inte så länge till. Medan Putnam presenterar siffror på hur dåligt det amerikanska civila samhället mår, och Pharr, Norris, Newton & Co testat giltigheten i en lång rad tänkbara förklaringar som har levererats, så sitter Warren och tänker på tankemodellerna bakom det sociala kapitalet och förtroendet.

Den här boken är fundamental för den som tänker ge sig in på forskningsområdet, eftersom den ifrågasätter de etablerade begreppen. Warren inleder sin editerade bok *Democracy & Trust* med en paradox. Otaliga är de enkätundersökningar som har redovisat ett minskande förtroende, för politiken, för andra människor eller mellan olika samhällsgrupper, menar han. Samtidigt innebär den politiska verksamheten per definition en intressekonflikt, att intressen står mot varandra. Demokratin bygger i sig självt på ett erkännande av att politiken inte är en robust grund för förtroenderelationer, istället förutsätts ett visst misstroende mellan olika motstående intressen. Förtroende är en nödvändig del vid uppbyggnad

det av framgångsrik kollektiv handling, och därför kan politiken aldrig fungera utan ett grundläggande mått av förtroende. Åtminstone en minimal nivå av förtroende och erkännande behövs i ett samhälle för att kunna genomföra val mellan konkurrerande eliter eller ledare, att kunna skifta ledarskap och att besluta om reglerna för dessa processer.

På ett generellt plan kan begreppet *förtroende* inte existera utan att även omfatta *risk*. Förtroende gör också det moderna, komplexa samhället möjligt. Genom att vi medborgare kan lita på att pengar är pengar, att ingenjörer och tekniker inte bygger in sprängmedel i broar eller att flygledare och piloter gör sitt bästa för att landa flygplan så säkert som möjligt, så skapas också en förutsättning för det moderna samhället. Risker är också nödvändiga. Företag, politiker och individer tar varje dag risker. Förtroende bidrar till att minimera potentiella risker i våra vardagsliv. Claus Offe skriver: "*Those lacking resources (power, wealth, information) cannot afford to trust, as misplaced trust is feared to have disastrous consequences from which actors are incapable of protecting themselves through other means*" (Offe, 1999: 54)

Förtroendet kan därefter indelas i olika *underkategorier*, beroende på vilka slags relationer vi talar om, mellan vilka slags aktörer. *Det vertikala förtroendet* kan tillskrivas förtroendet mellan medborgarna och institutionerna (de politiska, juridiska, ekonomiska, polisiära eller sjukvårdande institutionerna, exempelvis) (Offe, 1999: 44, 84). *Det horisontella förtroendet* inbegriper förtroendet medborgarna emellan, men det är också möjligt att diskutera ett horisontellt förtroende mellan elitgrupper. Förtroendet mellan medmänniskor stannar dock begreppsligt inte bara här, utan bör även uppdelas i *partikulärt* och *generaliserat* förtroende. Analogt språkbruk för dessa termer är också *tjockt förtroende* eller *tunt förtroende* (Barber, 1983; Williams, 1988; jf. Warren, 1999: 8, 318, 356; Uslander, 1999: 122f.; Cohen, 1999: 220f.). *Partikulärt* förtroende innebär mindre risktagande och att man lutar på sina medmänniskor i den mån "de är som jag". Man lutar på de som tillhör samma "grupp" eller "stam", och det kan betyda min familj, mitt folk, min ras, mina föreningskamrater (även ordenskamrater) eller till och med Ku Klux Klan, Hells Angels eller en terrorgrupp. Dessa relationer baseras huvudsakligen på ansikte-mot-ansikterrelationer (*face-to-face relations*), eller att man identifierar sig kring vissa strikta symboler eller värden. Offe uttrycker det så här (p. 63): "*The logic supporting this (...) is this: As I know the tradition, culture and values of a particular group, I can generalize trust to everyone belonging to that group*". Denna typ av förtroende befästs genom *ritualer* och kan inramas i en pseudo-familjär dramaturgi, där man till exempel använder förnamn eller smeknamn, avsätter tid för gemensamt ätande eller drickande, droppar namn på potentiella förtroendebekräftande bekanta, utbyter gåvor eller "konfidentiellt skvaller" (Offe, 1999: 65). *Det partikulära förtroendet* kan även exemplifieras med maffians sociologi (se vidare Gambetta, 1993, 1988: 213-238).

Det generaliserande förtroendet är tvärtom tolerant mot det annorlunda och avvikande, ett generaliserat förtroende förväntar sig inte vissa vi-specifika attribut, och det kräver inte heller att man "känner" de personer som förtroendet utsträcks till. *Det generaliserade förtroendet* refererar huvudsakligen till okända

främlingar. Deras attribut, fritidsaktiviteter, sexuella eller religiösa läggning, ras eller seder är ovidkommande faktorer vid avgörandet av förtroendet för dessa. Det generaliserande förtroendet är vad som gör att individer kan lita på personer inom statsförvaltningen eller inom sjukvården utan att behöva känna dessa personligen. Föreningsaktiviteter av olika slag behöver inte alls bidra till *civiliteten* (*civic good*) i samhället. Även Hells Angels har föreningsmöten, insamling av ekonomiska medel, och kan också främja sociala aktiviteter. De delar många karaktäristika med andra föreningsverksamheter, ändå så främjar de partikulära vi-intressen och motverkar en tolerant syn gentemot människor och grupper i allmänhet (Uslaner, 1999: 125).

Att göra denna teoretiska distinktion mellan vad som karaktäriserar det "bra" respektive det "dåliga" sociala kapitalet är viktigt, samtidigt som det är lättare sagt än gjort att operationalisera denna visdom i praktisk forskning. Var går gränsdragningen mellan de två? Är det den subjektive forskaren som skall avgöra när man gör intervjuer med "partikulära" föreningar eller med "generaliserande" föreningar? Kanske är det ändå möjligt att utarbeta en toleransskala för generaliserat förtroende, och föreningsaktiviteter som avviker från denna allmänuppfattning om tolerans kan betraktas som företrädare för mer partikulära, eller inåtriktade, intressen.

Warren menar att "*Generalized trust, on the other hand, helps to build large-scale, complex, interdependent social networks and institutions and for this reason is a key disposition for developing social capital*" (Warren, 1999: 9) och flera av författarna är överens om att det är den här typen av förtroende som är centralt för upprätthållandet av en demokratisk kultur. Samtidigt menar Uslaner, att det mellanmännsliga förtroendet hos en individ inte enbart bestäms av graden av tolerans eller av en utpräglad grupp-identitet. Även den kontext en person befinner sig i kommer in i den rationella kalkyl som avgör individens förtroendeposition, en "höglitande" person i Sverige som förflyttas till Kosovo eller Albanien kanske reviderar sin litandekalkyl till en betydligt lägre nivå, på grund av de potentiella riskerna i området (Uslaner, 1999: 123; jf. Offe, 1999: 69).

Förtroende – i alla dessa avseenden – är nödvändigt för att åstadkomma kollektiv handling, inom den egna (partikulära, horisontella) gruppen, inom en social rörelse (generaliserat, horisontellt) och mellan medborgare och politiker (vertikalt, generaliserat). Avsaknad av förtroende paralyserar all kollektiv handlingsförmåga av demokratisk art. Höga nivåer av misstroende eroderar denna handlingsförmåga, men politisk kollektiv handling omfattar även olika möjligheter till misstroende. Civilsamhället i Östeuropa har tydligt visat exempel på hur politisk handlingskraft har kunnat mobiliserats för att *instifta mer demokratiska styren*, sådana exempel är Charta 77-rörelsen och Solidaritet (Warren, 1999: 12). Det är alltså inte självklart att det horisontella förtroendet stämmer överens med det vertikala förtroendet, och i dessa processer är det över huvud taget svårt, för att inte säga omöjligt, att fastställa några beroende eller oberoende variabler.

Warrens bok samlar ett flertal begrepp inom förtroendeforskningen, och dessa stannar huvudsakligen på en politisk teoretisk nivå. Några empiriska inslag

förekommer också, men dessa skulle tjäna mycket på ett grundligare utförande. De mest handfasta empiriska resultaten i boken är Ronald Ingleharts, där han finner att det horisontella förtroendet är som högst i de gamla, stabila demokratierna, där BNP är relativt hög och där man har en protestantisk kultur (Inglehart, 1999). Dessa resultat manar till nyfikenhet, inte minst med tanke på de länderjämförelser som Ingleharts data tillåter. Bokens huvudsakliga förtjänst är dock det begreppsliga bidraget, och den frihet som medförfattarna tar sig i denna mycket dagsaktuella diskussion.

Avslutning

Warrens bok är lika nödvändig som de övriga två. Böckerna uppvisar den dynamik, eller kanske oklarhet, som ännu råder inom forskningsfältet. Det som skall förklaras, den beroende variabeln, är olika i respektive bok. I *Bowling Alone* är problemet att frivilligt deltagande och föreningsaktivism minskar i USA. I *Disaffected Democracies* är det i huvudsak medborgarnas förtroende för de nationella parlamentet som står i fokus. I *Democracy & Trust* förs en rent begreppslig och analytisk/teoretisk diskussion om olika förhållningssätt till de använda begreppen, och den medvetenhet som följer av detta. Dessa tre arbeten visar på hur olika infallsvinklar kan korsbefrukta varandra, den faktor som ena gången behandlas som en beroende faktor är i nästa studie behandlad som en oberoende.

Bowling alone och *Disaffected Democracies* läses av den som vill sätta sig in i debatten och forskningsläget kring socialt kapital när nu nästan tio år gått sedan *Making Democracy Work* publicerades. *Bowling Alone* förmedlar de amerikanska samhällstendenserna, även om "läget" sannolikt inte är lika oroande här i Skandinavien. Samtidigt skulle *Bowling Alone* må gott av den begreppskritik som Warren representerar; det kanske inte alltid är så bra med föreningar i allmänhet, hur mycket socialt kapital bidrar till exempel National Rifle Association med? Putnam pekar ju också mycket riktigt ut problemet med ökad lobbypolitik istället för deltagarpolitik, men det är inte så lätt rent konstitutionellt att skilja dessa två deltagarformer åt. *Disaffected Democracies* ger en sund överblick för variationen i politiskt förtroende i olika etablerade demokratier och vilka faktorer som kan tänkas orsaka detta. Bokens hypotesprövande upplägg är dess största förtjänst, och det är önskvärt att mer forskning kommer fram inom fältet som har en mer vetenskapligt prövande ambition av detta slag.

Sammantaget har det senaste decenniet inneburit ett steg framåt för *civic culture*-forskningen, där både nya frågor dyker upp på arenan (som betydelsen av chatgrupper på internet) och gamla frågor fortsatt väntar på svar (vilka uppförandekodex bör våra politiker ha?).²

Noter

1. Finland, Norge, Spanien, USA, Irland, Sverige, Belgien, Canada, Storbritannien, Italien, Danmark, Japan, Västtyskland, Nederländerna, Nordirland och Frankrike.
2. Författaren vill rikta ett tack till Fil. Dr. Magnus Hagevi för värdefulla kommentarer på denna text.

Litteratur

- Almond, Gabriel A. and Sidney Verba (1963). *The Civic Culture*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Barber, Bernard (1983). *The Logic and Limits of Trust*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Cohen, Jean (1999). "Trust, Voluntary Association and Workable Democracy: The Contemporary American Discourse of Civil Society", pp. 208-248 in Mark E. Warren (ed.), *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crozier, Michel, Samuel P. Huntington and Joji Watanuki (1975). *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.
- della Porta, Donatella (2000). "Social Capital, Beliefs in Government, and Political Corruption", pp. 202-230 in Susan J. Pharr and Robert D. Putnam (eds.), *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*. Princeton: Princeton University Press.
- Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*. Toronto, New York: New York Free Press, Toronto Maxwell Macmillan Canada.
- Gambetta, Diego (ed.) (1988). *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gambetta, Diego (1993). *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- Inglehart, Ronald (1999). "Trust, Well-Being and Democracy", pp. 88-120 in Mark E. Warren (ed.), *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaase, Max and Kenneth Newton (1995). *Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Levi, Margaret (1996). "Social and Unsocial Capital. A Review Essay of Robert Putnam's *Making Democracy Work*", *Politics & Society*, Vol. 24, pp. 45-55.
- Levi, Margaret (1998). "A State of Trust", pp. 77-101 in Valerie Braithwaite and Margaret Levi (eds.), *Trust and Governance*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lipset, Seymour Martin and William Schneider (1983). *The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind*. New York: The Free Press.
- Newton, Kenneth and Pippa Norris (2000). "Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance?", pp. 52-73 in Susan J. Pharr and Robert D. Putnam (eds.), *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*. Princeton: Princeton University Press.
- Norris, Pippa (2000). "The Impact of Television on Civic Malaise", pp. 231-251 in Susan J. Pharr and Robert D. Putnam (eds.), *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*. Princeton: Princeton University Press.
- Nye, Joseph S., Philip D. Zelikow and David C. King (1997). *Why People Don't Trust Government*. Cambridge, Mass., London, England: Harvard University Press.
- Offe, Claus (1999). "How Can We Trust Our Fellow Citizens?", pp. 42-87 in Mark E. Warren (ed.), *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pharr, Susan J. (2000). "Officials' Misconduct and Public Distrust: Japan and the Trilateral Democracies", pp. 173-201 in Susan J. Pharr and Robert D. Putnam (eds.), *Disaffected Democracies – What's Troubling the Trilateral Countries?*. Princeton: Princeton University Press.
- Pharr, Susan J. and Robert D. Putnam (eds.) (2000). *Disaffected Democracies – What's troubling the trilateral countries?*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1995). "Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America". *PS: Political Science and Politics*. Vol. 28, No. 4, pp. 664-683.

- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York, London, Toronto, Sydney, Singapore: Simon & Schuster.
- Selle, Per och Kristin Strömsnaes (1997). "Medlemskap og demokrati: Må vi ta passivt medlemskap på alvor?", *Politica*, 29. årgang, nr. 1, pp. 31-46.
- Tocqueville, Alexis de (1981) [1830]. *Democracy in America*, New York: Modern Library College Editions.
- Tyler, Tom R. (1998). "Trust and Democratic Governance", pp. 269-294 in Valerie Braithwaite and Margaret Levi (eds.), *Trust and Governance*, New York: Russell Sage Foundation.
- Tyler, Tom R. and Peter Degoey (1995). "Collective Restraint in Social Dilemmas: Procedural Justice and Social Identification Effects on Support for Authorities", *Journal of Personality and Psychology*, Vol. 69, pp. 482-497.
- Tyler, Tom R. and Peter Degoey (1996). "Trust in Organizational Authorities – The Influence of Motive Attributions on Willingness to Accept Decisions", pp. 331-356 in Tom R. Tyler and Roderick M. Kramer (eds.), *Trust in Organizations – Frontiers of Theory and Research*, Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Uslaner, Eric M. (1999). "Democracy and Social Capital", pp. 121-150 in Mark E. Warren (ed.), *Democracy & Trust*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Warren, Mark E. (ed.) (1999). *Democracy & Trust*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Bernard (1988). "Formal Structures and Social Reality", pp. 3-13 in Diego Gambetta (ed.), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Oxford: Basil Blackwell.